

A század- fordulótól az ezredfordulóig

klasszikus modernség ▶▶ avantgárd ▶▶
késő modernség ▶▶ posztmodern

Ady Endre¹ ◀ Góg és Magóg² fia vagyok én...

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

Fülembe forró ólmot öntsetek
Legyek az új, az énekes Vazul,⁵
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

Verecke³ híres útján jöttem én,
Fülembe még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél⁴ betörnöm
Új időknék új dalaival?

De addig sírva, kínban, mit se várva
Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszer,⁶
Mégis győztes, mégis új és magyar.

1905

Új korszak hajnalán ▶ Minden ember számon tart az életében fontos ünnepeket, jelentőségteljes pillanatokat. Az emberiség közösségei az évszázadok lezárásakor, kezdetekor élnek át hasonló izgalmakat. Legutóbb a **20. századot** búcsúztattuk. Sok szörnyűséget hozott: két világháborút, atombombát, koncentrációs táborokat, járványokat, országhatárok tragikus átrendezését. De sok értéket is teremtett: televíziót, számítógépet, hatalmas orvosi eredményeket s szabadulást nem egy borzalmas diktatúrától.

Ady Endre 1905-ben írt verse kérdőn és követelőn tekint az épp csak **megkezdődött új évszázadra**: mit fog hozni, elhozza-e az „újat”, a régóta készleltetett, visszaszorított megújulást. Ezért beszél egyre **új időkről**, új dalokról, új szárnyakról. Tiltakozik a maradiak, a múltba görcsösen kapaszkodók erőszakossága ellen. Pusztaszer emlegetői Vazulként akarják kiiktatni az új világ sürgetőit, ő viszont egyesíteni szeretné a magyarság **hagyományos értékeit** (Verecke) a **modern** Európa kultúrájával (Dévény). Száz év telt el azóta, s Ady programja ma éppoly időszerű, mint akkor volt. Ma is a két értékvilág összehangolása az európai magyarság egyik legfontosabb feladata.

Modern stílusirányzatok. A modernség fogalma ▶ A szó a latin „modo” kifejezésből ered, amely többek közt ilyesmit jelent: most, **épp most**. Ennek alapján modern az, ami a jelennek, a mostnak megfelel. Épp ezért mindig mást érzünk modernnek, s amit elődeink annak láttak, az nekünk már régi, meghaladott. A modernségnek több, gyakran egymás mellett élő, pontos idő-

¹ Életrajz a tankönyv 24. oldalán.

² Góg és Magóg: középkori krónikások szerint a magyarok vezérei, illetve ősei

³ Verecke: ezen a hágón át vándoroltak be a Kárpát-medencébe a honfoglaló magyarok

⁴ Dévény: hazánk nyugati kapujának számított; ma Szlovákiához tartozik

⁵ Vazul: I. István királyunk unokatestvére. Lázdása után csakugyan alkalmatlanná tették az uralkodásra, de a történészek szerint nem a hallásától fosztották meg, hanem a látásától.

⁶ Pusztaszer: a hagyomány szerint Árpád népe itt tartotta az első, az egész nép sorsát érintő gyűlést

határok közé nem tehető szakaszát különböztetjük meg. Első hulláma, a **klasszikus modernség** az 1880-as évek körül vált uralkodóvá Európában. Második hulláma az 1910-es években jelentkező, mindenféle hagyománnyal szakító, új formákat teremtő **avantgárd**. Az 1930-as évek elejétől, nagyjából a 70-es évekig tartott az ún. **késő modernség** kora. Az 1960-as évektől **neoavantgárd** néven jutottak szerephez az avantgárd művészetét újra felfedező alkotómódok.

A modern művek nagyon sokfélék, néhány **irányzatot**, kifejezésformát röviden bemutunk majd a következő fejezetekben. Közös azonban bennük az, amit Ady versében is látnunk: az újszerűség követelése, a megcsontosodott, ódivatú formák elleni lázadás.

Szecesszió ► A **klasszikus modernség** gyűjtőfogalom: több korabeli stílusirányzat együttes elnevezése. Ezen modern stílusirányzatok egyike a szecesszió, a régies-hagyományos elvárások közül való kivonulás művészete. A szecesszió művészei nem törődnek a festőakadémiák szabályaival. Képeiken élénk, dekoratív színeket használnak, egymás mellett pirosat, sárgát, kéket. Műveiken gyakori a növényi díszítés: buja indák kígyóznak, virágok pompáznak az emberalakok körül. Együtt, összefonódva ábrázolják a halált és az erotikát, mintha a szerelemtől, az életet nemző egyesüléstől egyenes út vezetne a pusztulásba.

◆ Rippl-Rónai József: Fiala nő rózsával (szőnyeg, 1898)
Hogyan viszonyul egymáshoz a nőalak és a növényzet?
Mely szecessziós stílusjegyek fedezhetők fel a képen?

KÉRDÉSEK, FELADATOK

1. Mit gondolsz, miért válhatott Dévény a nyugati kultúra jelképévé?
2. Merre keresnéd Vereckét? Melyik történelmi esemény színhelye volt?
3. A látás vagy a hallás az uralkodó érzékterület a versben? Igazold álláspontodat a mű szövegének segítségével!
4. A vers mely kifejezései keltik a „lázadás”, az erőszakos összezapás képzetét?
5. A vers utal I. István és Vazul konfliktusára, melyben az új hitet (a kereszténységet) féltő király alkalmatlanná tette az uralkodásra a régi, pogány hitet képviselő Vazult (Vászolyt). – Melyikük eszmevilágát neveznéd modernebbnek a kor viszonyai közt? Miért?

Dévény vagy Verecke?

Azt mondtuk, hogy a modernség a mának való megfelelést jelenti. Azt azonban, hogy mi felel meg a mának, nem egyenként döntjük el. Sokkal jellemzőbb, hogy divatokat, ízléseket, szellemi irányzatokat követünk, ha elnyerik a tetszésünket. Ezek az irányzatok általában a kultúra központjában kapják formájukat, a szellemi és a gazdasági élet fellegvéraiban. Ady sem véletlenül emlegeti Dévényt és a Nyugatot, a kultúra akkori „fővárosára”, Párizsra tekintve.

Érthető hát, hogy a modern szemlélet sokszor a nyugati példa követésének szinonimájává vált, a saját kultúrába zárkózást pedig sokan vélik a maradisággal rokonnak. Valójában Ady verse épp azt teszi világossá, hogy a szellemi központok által feltárt új utakra érdemes saját, egyéni és ránk szabott javainkkal felszerelve indulnunk. Nem baj, ha mások által felkutatott ösvényeken haladunk, de súlyos hiba eközben saját értékeinket elhagynunk.

Ma mely városok szerinted a világ fővárosai?

◆ Matl Péter honfoglalási emlékműve a Vereckei-hágónál (2008)
Nézd meg figyelmesen az alkotást! Hogyan utal a szobrász a honfoglalásra?

Ady Endre ◀◀ A magyar Ugaron

Elvadult tájon gázolok: Vad indák gyűrűznek körül,
Ős, buja földön dudva, muhar. Míg a föld alvó lelkét lesem,
Ezt a vad mezőt ismerem, Régmúlt virágok illata
Ez a magyar Ugar. Bódít szerelmesen.

Lehajlok a szent humuszig: Csönd van. A dudva, a muhar,
E szűzi földön valami rág. A gaz leház, altat, befed
Hej, égig-nyúló giz-gazok, S egy kacagó szél suhan el
Hát nincsen itt virág? A nagy Ugar felett.

1905

A Nyugat folyóirat és a modernség ▶▶ A magyar irodalom hazai központjává az 1908-ban alapított *Nyugat* című folyóirat vált. A műveiket itt megjelentető szerzőket három csoportba soroljuk. A *Nyugat* **első nemzedéke** (némi leegyszerűsítéssel) az 1910-es években vált közismertté, idetartozik például Ady Endre, Móricz Zsigmond. Az 1920-as években fellépő **második** nemzedékből most csak Márai Sándort és Szabó Lőrincet említjük, az 1930-as években induló **harmadik** nemzedékből pedig Radnóti Miklóst és Weöres Sándort.

A **modernség** egyes hullámai különböző mértékben voltak jelen a magyar irodalomban. A **klaszikus modernséghez** és a részben belőle, részben az avantgárdból merítő **késő modernséghez** számtalan alkotó kapcsolható: az előbbihez a *Nyugat* első nemzedéke, az utóbbihoz például József Attila, Szabó Lőrinc vagy Radnóti. Ezzel szemben a *Nyugat* értékvilágától oly távol álló **avantgárd** a magyar irodalomban inkább csak hatással volt egy-egy alkotói korszakra. Az avantgárdhoz köthető alkotók száma elenyésző, közülük is Kassák Lajos életműve emelkedik ki.

A magyar Ugaron ▶▶ Ady most olvasott verse ugyanabból a gondolatkörből ered, amelyből a nagy hírű folyóirat elnevezése, címe is. Ebben az eszmekörben a távoli vidék tekint a központra, a periféria a centrumra. Ott élet fakad az életből, vet és arat a szellem – sugallja a vers. Itt viszont meddő marad a föld, s a „szent humusz” éppúgy műveletlen, mint az elme. A vers formavilága szinte szét-

◆ Csorba Géza-Janaki
István: Ady
Mi a szoborban az újszerű a
Hősök terén álló királyszo-
rokhoz képest?

◆ Claude Monet [klód moné]: Pipacsos rét (1875)
Mi jellemzi az impresszionista festő ecsetkezelését és színhasználatát?
Szerinted milyen napszakot jelenít meg Monet?

feszíti a lírai műnem kereteit. **Történetet** mond el, ha csonkán, részlegesen is, s ez az elbeszélő művek jellemzője. Ezért az ilyen típusú Ady-műveket **epikus-balladás verseknek** nevezzük.

Impresszionizmus ► A már említett szecesszióhoz hasonlóan a klasszikus modernség egyik stílusirányzata.

Az „impresszió” benyomást jelent: váratlan, röpke, pillanatnyi érzést, amely azonban sokszor megvilágosító erejű. Ady verse is ilyen pillanatnyi érzésről számol be. „*E szűzi földön valami rág.*” Egyetlen impresszióról, mely alig észlelhető, s nem is nagyon fordítható szavakra. Ez a homályos és percnyi benyomás mégis az élet egészét helyezi új megvilágításba. Az impresszionista költészetre a névszók (főnevek, melléknevek) halmozása jellemző. Itt is sok névszót látunk: dudva, muhar, gaz.

KÉRDÉSEK, FELADATOK

1. A balladák párbeszédese művek. – Ady versében látsz-e párbeszédfoszlányt, párbeszédkezdeményt? Ki kihez beszél?
2. Mi az épp csak jelzett történet lényege? – Gyűjtsd ki a lírai én mikrocelekvéseire utaló szavakat!
3. Hogyan egészítheti ki a periféria a centrumot, és a centrum a perifériát? Alkosson az osztály két nagy csoportot, s az egyik érveljen a periféria, a másik a centrum jelentősége mellett!
4. Ady hol utal versében növényekre, virágokra? Milyen motívumokat használnál, ha festményen akarnád ábrázolni a vers világát?
5. „Régmúlt virágok illata / bódít szerelmesen” – olvashatjuk a versben. – Miért érezhetjük úgy, hogy a sorpár egyszerre utal a halálra és az erotikára?

Parlagföldön parlagfű

A műveletlen (be nem vetett) parlagföldekről, ugarföldekről ma nem a terméketlenség jut elsősorban eszünkbe, hanem az ezeken tenyésző parlagfű, az allergiás megbetegedések egyik fő okozója. Az első számú közellenségnek számító növényfaj persze – emberi közreműködés nélkül – sosem válhatott volna milliók életének megkeserítőjévé. Először is: emberek hozták magukkal a pollenjeit Amerikából Európába, hajóikon. Másodsor: épp a „fejlődés” jegyében föltört-fölszántott ősgyepek megmozgatásával és az erdőirtásokkal teremtettek a növénynek olyan termőtalajt, amelyen kitűnően tenyészhetett, elszaporodhatott. Harmadsor: áldozatai a környezet-szennyezés nélkül kevésbé váltak volna érzékennyé a parlagfűre. Az allergia ugyanis akkor uralkodik el valakin, ha szervezete már nem győzi a városok levegőjéből, ételek adalékaiból belékerült idegen anyagok semlegesítését, s ebben a küzdelemben elgyengülve immár a legkisebb irritációtól is érzékeny lesz – így a parlagfűtől is. Ámbár az igazsághoz hozzátartozik, hogy allergia már a környezetszennyezés előtt is létezett. III. Richárd angol király például az eperre volt allergiás, s ha valakit ki akart végeztetni, egyszerűen epret evett, majd a bőrén megjelenő piros foltokra mutatva mérgezési kísérlettel vádolta meg az illetőt.

Öngyógyító természet

Ha az ember nem képes már helyreállítani, amit az iparosítással elrontott, legjobb, ha a természet segítségét kéri. Erre példa az úgynevezett „élő gépek” alkalmazása a szennyvíztisztításban. Mit jelent ez? Drága, energiaigényes és vegyszerekkel dolgozó szennyvíztisztítók helyett állatok és növények megfelelő életközösségét hozzák létre a tisztítótelepeken. Baktériumok kezdi a munkát, majd következnek a planktonok, kagylók, csigák, halak. Mind egyik medencében más segítőtársak kapnak szerepet. Bizonyos paradicsomfajok gyökere a nehézfémeket szűri ki a vízből, s még azzal is kedvez nekünk, hogy nem a növény értékes részébe továbbítja a veszélyes anyagot, hanem a szárába és a levelébe. A hüvelykujnyi nagyságú kagylók egyenként 10-20 liter vizet is megtisztítanak naponta, a csigák pedig a visszamaradó végterméket, a szennyvíziszapot is feldolgozzák. Épp az ellenkezője történik annak, amit az Ady-vers ugarán látunk. Ott „szent humusz” kínálja értékeit, s csak gízgazok sarjadnak ki belőle. Itt kártékony iszap pang, s gyönyörű íriszek, kálák és orchideák virítanak fölötte: virágok, amelyek épp ebben „profik”, épp ilyen talajra vágnak. Mégiscsak képesek vagyunk jó dolgokat is létrehozni?

Földművelés és műveltség, agrárkultúra és kultúra, parlag és parlagiasság. – Hogyan válhattak a mezőgazdasági fogalmak szellemi életünkre utaló metaforákká? Értelmezd őket!

József Attila¹ ◀ A város peremén

- részlet -

A város peremén, ahol élek,
beomló alkonyokon
mint pici denevérek, puha
szárnyakon száll a korom,
s lerakódik, mint a *guanó*,
keményen, vastagon.

Lelkünkre így ül ez a kor.
És mint nehéz esők
vastag rongyai mosogatják
a csorba pléhtetőt -
hiába törli a bú szívünkről
a rákövesedőt.

Moshatja vér is - ilyenek vagyunk.
Uj nép, másfajta raj.
Másként ejtjük a szót, fejünkön
másként tapad a haj.
Nem isten, nem is az ész, hanem
a szén, vas és olaj,

a való anyag teremtett minket
e szörnyű társadalom
öntőformáiba lötytyintve
forrón és szilajon,
hogy helyt álljunk az emberiségért
az örök talajon.

Papok, katonák, polgárok után
így lettünk végre mi hú
meghallói a törvényeknek;
minden emberi mű
értelme ezért bűg mibennünk,
mint a mélyhegedű.

Elpusztíthatatlant annyian,
mióta kialakult
naprendszerünk, nem pusztítottak
eddig, bár sok a mult:
szállításainkon éhinség, fegyver,
vakhit és kolera dúlt. [...]

1933

A diktatúra fél százada ▶ A századforduló és a két világháború közötti irodalom, irodalmi élet virágkorát nehéz idők követték. A **második világháború** szörnyűségei s a **zsidóüldözések** íróinkat is megtizedelték. A rá következő **szovjet megszállás** és diktatúra pedig szigorú ellenőrzés alá vonta a kultúrát, s vagy elhallgattatta, vagy emigrációba kényszerítette a vele szembe fordulókat. Az **1956-os forradalmat** és szabadságharcot követően a hatvanas években enyhült a diktatúra szorítása. A „három T” jegyében csoportosították az írókat: volt, akinek tiltották a megjelenését, volt, akiét tűrték, s akadt, akiét támogatták. Szerencsére ezúttal nem érvényesült a „fegyverek közt hallgatnak a műzsák” tapasztalata. A hatalom erőszakosságának dacára olyan kitűnő szerzők tartották a lelket honfitársaikban, mint Illyés Gyula, Pilinszky János vagy Nagy László.

József Attila hiába szól már jóval korábban is a nép, a munkásság nevében: a marxista párt nem kért a művészetéből. Érdemes összevetned

¹ Életrajz a tankönyv 91. oldalán.

művét (az internet segítségével) Kassák Lajos *Mesteremberek* című versével. Mindkét szövegben a marxizmus legigazabb eszméi szólalnak meg, igaz, más-más formát, más-más hangot választottak a költők gondolataik kifejtésére. Mindketten a történelmi előzményekből vezetik le a **munkásság** várt és sürgetett hatalomátvételét: a „papok, tudósok, hősök”, illetve „papok, katonák, polgárok” után a dolgozók korszakának kell eljőnie. Mindketten a **materializmust** (anyagelvűséget) nevezik néven: a „*megbonthatatlan anyag*”-hoz, illetve a „*való anyag*”-hoz kötik a munkásság erejét. Mindketten hisznek az újat, jobbat hozó változásban, Kassák „*új falak*”-ról, József Attila „*új nép*”-ről beszél.

◆ Dési Huber István: Tömeg (1931)
Figyeld meg a képet! Milyenek láttatja Dési Huber a tömeget? Hogyan hozható kapcsolatba a festmény *A város peremén* című vers mondanivalójával?

OLVASD EL!

Art Spiegelman [árt spiegelman] *Maus* című képregénye állatfigurákat használ fel, hogy a második világháború szörnyűségeit, a zsidóüldözések borzalmát élénk rajzolja (102. oldal); Déry Tibor *Niki* című kisregénye pedig egy kutya története által mutatja be a Rákosi-korszak atmoszféráját (104. oldal).

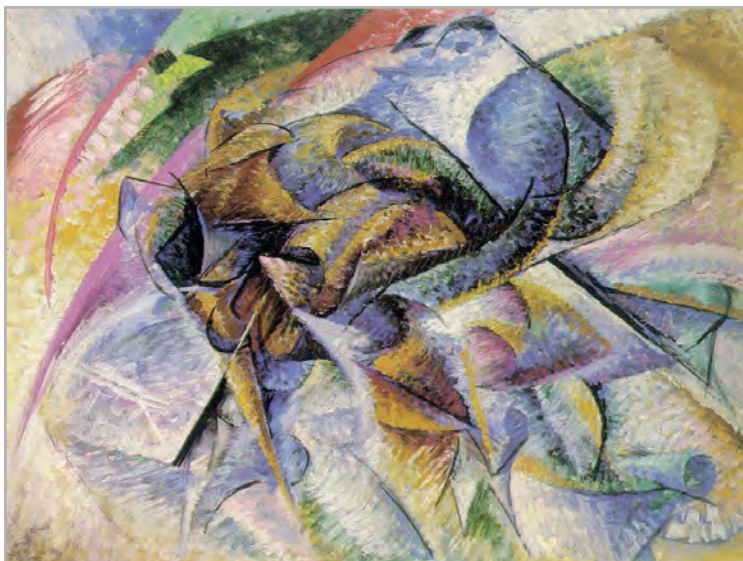

OLVASD EL!

Déry Tibor 1956-ban írta meg *Szerelem* című elbeszélését, amely az ártatlanul meghurcolt áldozatok sorsát sűríti egyetlen drámai jelenetbe (82. oldal).

Futurizmus ► Az eddigiekben több szó esett a modernség első hullámáról, a klasszikus modernségről. Kassák Lajos verse kapcsán érdemes néhány szót szólni a modernség második hullámáról, az avantgárdról is. Ebben a mozgalomban, az „élcsapat” harcias irányzatában a múlttal való szembe fordulás még erőteljesebb, különösen az avantgárd **jövőkultuszt**, jövőhíter hirdető stílusirányzatában, a futurizmusban.

A futurista művészek – például az olasz Marinetti vagy az orosz Majakovszkij – szemében a változás önmagában érték, akárhová vezet is. Ámulva

◆ Umberto Boccioni [boccsóni]:
A kerékpáros
dinamizmusa (1913)
Bizonyítsd be az
olvasottak alapján,
hogy Boccioni képe
futurista alkotás!

és csodavárással figyelték a **technika** új vívmányait, s a gépektől, a modern építészettől a világ megújulását várták. A költői kifejezőmód teljes átalakítását is sürgették az „új”, a „más”, a „fejlődés” jegyében. Marinetti üldözendőnek ítélte a szabályos mondatszerkezeteket, a gondos igeragozást, a központosítást. Kassák – mint láthatjuk – a rímet, a szabályos ritmust és a versszakokra tördelést is elvetette. Műve **szabad vers**.

KÉRDÉSEK, FELADATOK

1. József Attila és Kassák műve egyaránt vita benyomását kelti: a megszólalók tagadják, elutasítják a feltételezett másik álláspontot. – Keress ilyen részleteket, és értelmezd őket! (Kassák verse: www.muveszetek.com/napsziget/kl-009.htm)
2. Az avantgárdra jellemző a gondolat minél erőteljesebb kifejezésére törekvés (expresszivitás, expresszionizmus). – Keress többször ismételt és ezzel nyomatékosított kulcsszavakat József Attila és Kassák Lajos versrészleteiben!
3. Az olasz Boccioni képe, *A kerékpáros dinamizmusa* a futurizmus egyik emblémájává (jelképévé) vált. – Miért fontos szerinted a futuristáknak a sebesség, a dinamizmus?
4. Kassák és József Attila nem rendelték alá művészetüket a futurizmusnak, de elemei időnként felbukkannak műveikben. – Az olvasott részletekben milyen nyomait látod a futurizmusnak?

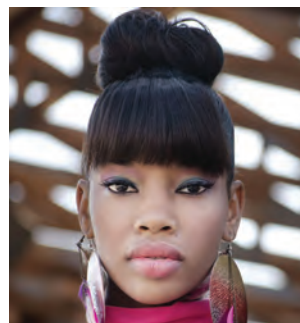
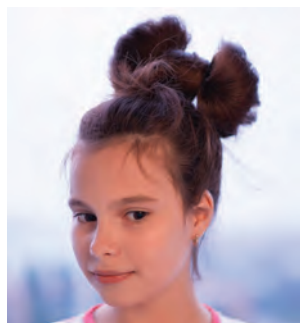
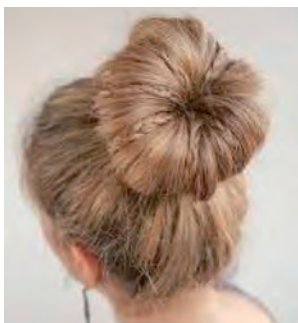
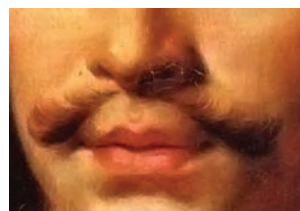
„másként tapad a haj”

József Attila minél erőteljesebben (expresszívebben) akar rámutatni az új korszak, az új társadalmi osztály minden eddigitől eltérő jellegére. Még a beszédünk is más, még a hajunk is más – mondja –, összehasonlíthatatlanul mások vagyunk. S bár első hallásra furcsának tetszik, hogy még a hajtin-csek göndörödését is fontos társadalmi azonosító jelnek tekinti, a skinhea-dekre [szkinhed] vagy hippikre gondolva hamar beláthatjuk az igazát.

A honfoglaló magyarság férfiai pogány módra borotválták a fejüket, s csak a kereszténység felvételével terjedt el a hosszú haj viselése. Lám, itt is eszmerendszerekre, hovatartozásra utalt a frizura. Az évszázadokon át jellemző hosszú haját csak az 1848-as szabadságharcban katonáskodók kezdték elhagyni. Ezután terjedt el a ma általános (bár egyáltalán nem kizáróla-gos) rövid, nyírott férfihajzat. Az asszonyok az előző századfordulóig (1900 körül) elöl elválasztott, hátul kontyba vagy fonatba fogott haját viseltek. Csak a hajadon lányok hordhatták szabadon a hajukat, s ezt a frizurát már a lakodalom éjszakáján – az úgynevezett kontyoláskor – fel kellett váltania a szigorú kontynak. Ezentúl a hovatartozást, a csoporthoz kötődést kódoló jel volt a konty pontos helye is. Minél idősebb volt egy asszony, annál hát-rébb kellett viselnie a kontyát (ez volt a szokás például a Mezőségben).

Ki gondolná, hányféle fajtáját találták fel évszázadok alatt a bajusznak? Válassz néhányat az alábbiak közül, s járj utána, hogyan is nézett ki! (Ha erre nincs időd, legalább rajzold le, milyennek képzeled!)

Madách-bajusz, rozmárbajusz, Vilmos-bajusz, harcsabajusz, huszárbajusz, Hitler-bajusz, angol bajusz

Esterházy Péter¹ ◀◀ A káprázat országa

- részletek -

Nem hiszek a nemzet-karakterológiában,² bár kétségkívül más az élet Nápolyban, mint Londonban. De azért bosszant, ha a vérbő olaszról és a hűvös angolról hallok. Evvel a megszorítással kézenfekvő, hogy egy ország futballjáról az országra magára vonjunk le következtetéseket.

A kultúra az egy: irodalom, tudomány, az utca karaktere, a rendőrök beszédmódja, a lakások berendezése, a nők öltözködése (Magyarországon a férfiak nem öltözködnek, csak ruhát hordanak), az étterem, a foci, az autóvezetési szokások: ez mind egy. Például az olasz foci, az olyan, mint az olasz regény: nem minden olasz regény jó, de nagyon rossz nem tud lenni. (Itt az olasz vélemények nem mérvadó!) Egy olasz futballista, az is mindent tud. Így születik. Sose csetlik-botlik, legföljebb a második félidőre elfárad.

Az olasz kultúrából a magyar ezt a fáradt második félidőt a maga teljes gazdagságában fölfogta. Egy olasznak nem kell tehetségesnek lenni, elég, hogy olasz. A tehetségtelen magyar: elviselhetetlen. Ezért megbízhatatlan a magyar futball, nem szolid, nem szerióz, inkább szeszélyes, mert sokkal személyesebb és ennek sokkal jobban ki is van szolgáltatva, nincsen egy közösségi tudás (közkeletű szóval: kultúra), amelyre aszályosabb időkben támaszkodhatna. 30-40 évenként rövid időre zseniális, közben pedig hol ilyen, hol olyan. Ezért a magyar csapatok nem alakítják a meccseiket, hanem azok alakulnak. Mindannyian Isten kezében vagyunk. Itt, mikor két alkalommal is „a mi kárunkra” pattant a labda a Népstadionban a felső kapufáról, komolyan vitáztak arról, nem kéne-e más *formájú* kapufa...

Igen, a klisék olykor igazak, a németek tüchtig, unalmas focit játszanak, és mindig nyernek. A magyarok zseniális, maguknak való személyiségek, viszont ez csapatsport [...]

A mostani spanyolok elleni meccset úgy néztem, mint egy idegen. Hogy utáltam régen az ilyen palikat, akik csak azért szurkoltak egy csapatnak, mert az jó volt. Az ember nem azért Fradi-drukker stb., mert a Fradi jó, hanem mert az övé.

Hát ez az. Mert lehet, hogy ez a válogatott az enyém, hát kié legyen az ország válogatottja?, csak épp nincs közöm hozzá. Mintha senkinek se volna köze hozzá, se játékosnak, se edzőnek, se MLSZ-nek.³ Az viszont baj, ha már ahhoz sincs közünk, ami a miénk. Nem tudom, mit kell tenni. Meccsre járni.

1990

¹ Életrajz a tankönyv 254. oldalán.

² nemzet-karakterológia: az egyes népeket az emberekhez hasonlóan sajátos vonásokkal jellemezhető közösségek tekintő szemlélet

³ MLSZ: Magyar Labdarúgó Szövetség

Európai magyar irodalom ► A diktatúrák korának a Szovjetunió összeomlása, majd a nálunk is bekövetkező **rendszerváltozás** vetett véget 1990 körül. Megszűnt Magyarországon az idegen megszállás, az egypárti diktatúra, s megkezdődött a nyugati demokráciák jogrendjének fokozatos meghonosítása. 2004-ben az **Európai Unió** tagjai lettünk, s József Attila születésének 100. évfordulója (2005-ben) már az Unió egészének közös kulturális ünnepe volt. Kertész Imre irodalmi **Nobel-díja** mellett Márai Sándor, Szerb Antal, Szabó Magda kialakuló vagy újjáéledő külföldi népszerűsége is sokat segít abban, hogy kultúránk újra olyan szervesen kötődhessen Európához, mint a diktatúrák korszaka előtt. S ezt mozdítja elő a Nyugaton is jól ismert és nagyra becsült Esterházy Péter munkássága is.

Esterházy most olvasott írásában is az **európai népekről** ír – a focin, focistilusokon keresztül. S köztük, közjük ágyazottan, hisz odatartozik, a **magyarokról**. Milyenek is vagyunk? – kérdezi kimondatlanul. Sok mindenben igénytelenek, másban kiszámíthatatlanok, közösség helyett magunkba, külön-külön világunkba zárkózók. Ez a gátja – az írás szerint – a hazai tehetség kibontakozásának. Csak a privát dolgainkat érezzük magunkénak, a közöst nem.

OLVASD EL!

Tandori Dezső képversei éppúgy Európához kötnek minket, mint Esterházy alkotásai, hiszen képeik, rajzaik által feloldják a nyelvi korlátokat (lányoknak: *A versreszelő*; 105. oldal, fiúknak: *Néha Homérosz is alszik*; 83. oldal).

Posztmodern ► Napjainkra a modernség kora **lezárult**. És nem csak azért, mert mást érzünk modernnek (a mának megfelelőnek), mint amit száz éve annak éreztünk. Maga az elnevezés is kérdésessé vált. Miért lenne a modernség épp a 20. század kizárólagos sajátja? Kolumbusz százada vagy az ipari forradalomé talán nem hozott annyi újdonságot, mint az 1900-as évek? Vagy az irodalomban Petőfié, aki leszámolt az eposz műfajával, és helyette mindenki számára érthető elbeszélő költeményeket írt? **Minden kor modern**, vagy egyik sem az.

A huszadik századot mégis ez a viszonylagos fogalom jellemzi a legjobban. Utolsó szakasza, a késő modernség már kevésbé hisz a fejlődésben és a valóság visszatükrözésének képességében, majd az ezredvég utolsó évtizedeiben – mindezt a kételyt tovább erősítve – kialakult az új stílus, a poszt-

modern (modern utáni). Alkotói jól ismerik a modernség múltkritikáját, de nem kívánják az avantgárd szigorával „a múltat végképp eltörölni”. Tudják, hogy jószerevel **minden történetet elmeséltek már**, szinte minden rím, minden ritmus ismert. Mégis mesélnek, rímelnek és ritmikusak is mernek lenni, nyíltan vállalva az idézést, az elődökre utalást, az átírást és az újraírást.

KÉRDÉSEK, FELADATOK

1. Mit jelent: „nem öltözködnek, csak ruhát hordanak”? Melyik szavunk utal erre a jelenségre az Európai magyar irodalom című részben?
2. Hogy mondja Esterházy szövege, amit mi így fejeztünk ki: „külön világunkba zárkózunk”?
3. Amikor a diáknyelvben a „kiváló” szó helyébe lépett a „klassz” szó, azt igazi modern változásnak mondhatjuk. Amikor a „király” felkiáltásból „sirály” lett, inkább posztmodernről beszélhetünk. – Értelmezd az állítást! Hogyan viszonyulnak az új változatok a régiekhez?
4. Hol fogalmazódik meg Esterházy írásában a „régí közhely, de van benne igazság” problematikája? – Idézd és értelmezd ezt a részt! Rokonítható ez a szemlélet a posztmodernével? Miért?

Nemzetek, karakterek

„Nem hiszek a nemzet-karakterológiában” – olvashatjuk az idézet elején. Később viszont elhangzik: a németek unalmas focit játszanak, egy olasz futballista mindent tud, a magyarok maguknak valók. A csakugyan bonyolult kérdés leginkább azért nehéz, mert ami igaz általában, sokszor legkevésbé sem igaz egyénileg. Lehet, hogy az angolok hidegvérűek, s attól még lehet az én angol ismerősöm indulatos és heveskedő. De furcsa mód az angolok hidegvéréről vallott hitem akkor is megmarad, ha ismerősöm léte ellentmond neki. „Egy fecske nem csinál nyarat” – gondoljuk ilyenkor –, „Kivétel erősíti a szabályt”.

Izgalmas kérdés, miért ragaszkodunk ennyire a nagy közösségek (nemzetek) átfogó jellemzéséhez, akár személyes tapasztalataink dacára is. Egyrészt azért, mert senki sem indul útnak az Antarktiszra anélkül, hogy ne lenne valami elképzelése az Antarktiszról. Hasonlóképpen úgy készülünk fel egy angollal, románnal, amerikaival való esetleges találkozásra, hogy őrünk róla egy képet, egy sémát, amelyet majd a valóság alapján módosíthatunk. Másrészt azért is szeretjük ezeket a közhelyeket, mert azt, hogy magas va-

gyok vagy alacsony, csak osztálytársaim közé sorakozva állapíthatom meg. Hasonlóképpen segítik az önmegkülönböztetést, önmeghatározást a más nemzetekről őrzött általános képek is. Ha ő lusta, én hozzá képest szorgalmas vagyok, ha ők összetartóak, mi alighanem széthúzóak lehetünk és így tovább. A sztereotípiák: olyan leegyszerűsítő séma, amely segít elindulni a tényleges megismerés felé. Rossz fajtája az előítélet. Jó fajtája, ha elképzeljük valamilyennek az országot, ahová utazunk, s oda érkezve pontosítjuk a feltételezéseinket.

Minden nemzet másutt hordja kedves énjét – állította egy 19. századi elemző. A német a gyomrában, a spanyol a nyelvén, az orosz a szívén. – Értelmezd az állításokat!

A londoni 6 : 3

„30-40 évenként rövid időre zseniális” – olvashatjuk Esterházynál a magyar fociról, s utalását nemigen tudjuk másra vonatkoztatni, mint az 1953-as magyar győzelemre az angol válogatott felett, Londonban. Az évszázad mérkőzése – többek között – azért is számít rendkívülinek, mert az akkori angol csapat már 90 éve volt veretlen hazai pályán. A Wembley-stadionban, 105 ezer néző előtt vívott összecsapáson Hidegkúti az 1., a 22. és az 53. percben lőtt gólt, Puskás a 25.-ben és a 29.-ben, Bozsik az 50.-ben. De kitűnőek voltak a többiek is: Grosics, Buzánszky, Lóránt, Lantos, Zakariás, Budai II., Kocsis, Czibor és a szövetségi kapitány, Sebes Gusztáv. A legszebb gól talán a harmadik magyar találat volt, amelyről így ír könyvében Margay Sándor és Török Péter: „Belül Puskás érkezett, az ötösnél lekezelte a labdát, majd a nagy lendülettel becsúszó Wright [rájt] elől ballal visszahúzta, és félmagasan, óriási erővel a bal sarokba lőtt. Mericknek [merik] fíkaranyi esélye sem volt, hogy hárítsa a közeli bombát.”

Mely sportágakban a legsikeresebbek női csapataink? Szerinted hozzájárul-e a népekről kialakított képhez a sportolók teljesítménye?

Nick Hornby [nik hórnbí] *Fociláz* című könyvében elmeséli, hogyan és miért lett belőle a focinak nem pusztán szerelmese, hanem egyenesen megszállottja. S hogy egy csapatnak nem azért szurkol az ember, mert az „jó, hanem mert az övé” (83. oldal).

Összefoglalás

A fejezetben megismertük a modernség fogalmát. Modern az, ami épp mostani. A szó tehát úgy is érthető, mintha minden kor minden műve modern lenne. Hiszen a maga korában minden alkotás épp mostani. Az irodalomtörténetben azonban szűkebb értelemben is használjuk a szót, azokra a korokra utalva, amelyekben először nevezték magukat a művészek moderneknek.

A modernség a 19. században kezdődött és a huszadikban folytatódott. Első hullámát klasszikus modernségnek nevezzük. Ennek a korszaknak a művésze volt például Ady Endre. A korszakra jellemző a pillanatnyi benyomást rögzítő impresszionizmus, a jelképekkel dolgozó szimbolizmus, a nővényi díszítést kedvelő szecesszió.

A modernség második hulláma már a huszadik századra tehető. Más néven avantgárdnak is nevezzük, ami eredetileg azt jelentette: élcsapat. A futurizmus mellett avantgárd irányzat például az expresszionizmus is, ami a kifejezés erőteljességére törekszik. Érdekes avantgárd irányzat a szürrealizmus is, amely az álomszerűség művésze.

A nagyjából az 1970-es évekig tartó késő modernség, valamint a 60-as években jelentkező neoavantgárd után már egy egészen más jellegű művészet terjedt el. Ez a posztmodern, a modernség utáni művészet. A posztmodern már nem lelkes, nem forradalmi és nem naiv. Inkább ironikus, mindent kétségbe von.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK

1. Hogyan nevezzük a modernség különböző hullámait?
2. Melyik művészeti irány vált uralkodóvá a modernséget követően az ezredfordulón? Hogyan jellemeznéd?
3. Mit jelent a modernség fogalma? Honnan ered az *avantgárd* szó?
4. Hogyan jeleníti meg Ady Endre a maradiak és a megújulás híveinek táborát az olvasott versben? Milyen jelképeket alkalmaz? Mitől modernek Ady versei?
5. A modernség melyik hullámához kötődik a *Nyugat* című folyóirat? Mikor alapították? Mutasd be három nemzedékét!
6. Hogyan jellemeznéd a kommunista diktatúra 1956 előtti és utáni korszakát? Mi jellemezte a két kor irodalompolitikáját?
7. Milyennek láttatja az eljövendő, új történelmi kort Kassák Lajos és József Attila?
8. Mikor zajlott a rendszerváltás? Mi változott ennek során Magyarországon?
9. Milyen visszasságokat lát hazai társadalmunkban Esterházy Péter?
10. Jellemezd a szecessziót és az impresszionizmust! Nevezz meg irodalmi és képzőművészeti példákat!
11. Jellemezd a futurizmust! Nevezz meg irodalmi és képzőművészeti példákat!

